

МАТЕРІАЛИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ: АНАЛІЗ, КОМЕНТАР, ДОКТРИНА

МАТЕРІАЛИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ: АНАЛІЗ, КОМЕНТАР, ДОКТРИНА ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ЗА ВЕРЕСЕНЬ-ЛИСТОПАД 2024 РОКУ

DOI: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2024-3-3-244-266>

1. Про порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України за результатами розгляду справи заявника

18. 22 вересня 2022 року ЄСПЛ ухвалив остаточне рішення у справі «Генеральний будівельний менеджмент проти України» за заявою № 11925/09, у якому постановив, що було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції у зв'язку зі скасуванням остаточного рішення від 20 грудня 2005 року.

20. ЄСПЛ у своєму рішенні також зазначив, що Вищий господарський суд України знехтував точними та чіткими процесуальними нормами, які регулюють відправлення правосуддя, нівелювавши весь судовий розгляд, який завершився ухваленням остаточного рішення суду, що підлягало виконанню (пункт 30 рішення ЄСПЛ).

21. ЄСПЛ дійшов висновку, що було порушено вимогу стосовно справедливого розгляду справи.

32. У грудні 2022 року у зв'язку зі встановленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом Приватне підприємство звернулося до Великої Палати Верховного Суду із заявою про перегляд ухвали Одеського апеляційного господарського суду від 22 жовтня 2007 року, постанови Вищого господарського суду України від 31 січня 2008 року, постанови Одеського апеляційного господарського суду від 23 червня 2008 року, постанови Вищого господарського суду України від 23 жовтня 2008 року, ухвали Верховного Суду України від 15 січня 2009 року, рішення Господарського суду Одеської області від 15 червня 2009 року, постанови Одеського апеляційного господарського суду від 25 серпня 2009 року, постанови Вищого господарського суду України від 17 грудня 2009 року та ухвали Верховного Суду України від 11 березня 2010 року у справі № 22–23/321-05-10190 за виключними обставинами з підстави, передбаченої пунктом 2 частини третьої статті 320 Господарського процесуального кодексу України.

33. Ухвалою Великої Палати Верховного Суду від 14 грудня 2022 року (провадження № 12-37звг22) відмовлено у відкритті провадження за заявою Приват-

ного підприємства про перегляд за виключними обставинами судових рішень у справі №22–23/321-05-10190.

34. Велика Палата Верховного Суду у вказаній ухвалі дійшла висновку про застосування у цій справі принципу остаточності судового рішення, що набрало законної сили (*res judicata*), та преклюзивного строку, встановленого пунктом 2 частини другої статті 321 Господарського процесуального кодексу України.

35. 06 березня 2023 року Приватне підприємство звернулося до Конституційного Суду України (далі також Суд) з конституційною скаргою, в якій просило перевірити пункт 2 частини другої, частину третю статті 321 Господарського процесуального кодексу України на відповідність частині другій статті 3, статті 8, частині першій статті 9, частині третій статті 22, частині першій статті 55, частині першій статті 64 Конституції України (конституційність).

36. Рішенням Конституційного Суду України від 14 лютого 2024 року №1- р(П)/2024 у справі №3–41/2023(87/23) (щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини) визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункт 2 частини другої, частину третю статті 321 Господарського процесуального кодексу України в тім, що вони унеможливають: 1) подання заяв про перегляд судового рішення у зв'язку із ухваленням ЄСПЛ рішення після десяти років із дня набрання законної сили рішенням національного суду; 2) поновлення строку судом на подання заяви про перегляд рішення національного суду.

37. У березні 2024 року Приватне підприємство звернулося із заявою про перегляд ухвали Великої Палати Верховного Суду від 14 грудня 2022 року на підставі пункту 1 частини третьої статті 320 Господарського процесуального кодексу України.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

39. Велика Палата Верховного Суду заслухала суддю-доповідача, пояснення представників відповідача Черненка М. О., Душняка Д. С., третьої особи-1, 2, 4 – Веселова А. В., дослідила наведені в заяві доводи та матеріали справи і дійшла висновку, що заява Приватного підприємства про перегляд за виключними обставинами судових рішень у справі №22–23/321-05-10190 задоволенню не підлягає з огляду на таке.

44. Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції» Україна ратифікувала Конвенцію, взявши на себе зобов'язання гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I Конвенції (стаття 1 Конвенції).

45. Такі гарантії реалізуються, зокрема, шляхом застосування українськими судами при розгляді справ практики ЄСПЛ як джерела права, що передбачено статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон про виконання рішень ЄСПЛ),

а також закріплено у відповідних процесуальних законах, зокрема й у частині четвертій статті 11 Господарського процесуального кодексу України.

46. На підставі статті 46 Конвенції та статті 2 Закону про виконання рішень ЄСПЛ держава Україна зобов'язана виконувати остаточне рішення ЄСПЛ у будь-якій справі, у якій вона є стороною.

47. Перегляд судових рішень у зв'язку з ухваленням ЄСПЛ рішення, у якому встановлено порушення Конвенції, є одним із законодавчих механізмів забезпечення дієвості принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а право особи на такий перегляд є невід'ємною складовою права, гарантованого частиною п'ятою статті 55 Конституції України.

48. Звертаючись із заявою про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням ЄСПЛ рішення, в якому встановлено порушення Конвенції, особа, на користь якої ухвалено таке рішення, домагається, насамперед, усунення наслідків порушення її прав, гарантованих Конвенцією.

49. Поряд з цим ЄСПЛ залишає за державою свободу у виборі заходів, необхідних для виконання його рішень. Згідно зі стандартами Ради Європи значення кожного з прийнятих ЄСПЛ рішень полягає в тому, що вони не тільки повинні впливати на право конкретного заявника, але також і на розвиток національного законодавства держав-учасниць Конвенції. Заходи поновлення права особи, яка зверталась до ЄСПЛ із заявою, мають значення у контексті відповідальності держави перед певною особою як санкції за порушення її права.

50. Правові норми щодо порядку виконання рішень ЄСПЛ закріплені в Законі про виконання рішень ЄСПЛ.

51. Рішення ЄСПЛ мають виконуватись як шляхом вжиття заходів індивідуального, так і загального характеру. За положеннями статті 1 Закону про виконання рішень ЄСПЛ виконанням рішення є: а) виплата стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру.

52. Як зазначив ЄСПЛ у рішенні від 13 липня 2000 року у справі «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії» (Scozzari and Giunta v. Italy, заяви № 39221/98 і № 41963/98, § 249), під обов'язком Високих Договірних Сторін виконувати остаточні рішення ЄСПЛ у будь-якій справі, в якій вони є сторонами, розуміється, що рішення, відповідно до якого ЄСПЛ визнав порушення, покладає на державу-відповідача обов'язок не лише здійснити на користь заявника виплати, присуджені як справедлива сатисфакція, але також і здійснити під контролем Комітету Міністрів загальні і, якщо це доречно, індивідуальні заходи, здійснення яких є необхідним у рамках внутрішньої правової системи, аби покласти край виявленому порушенню та виправити негативні наслідки такого порушення.

53. Відповідно до статті 10 Закону про виконання рішень ЄСПЛ з метою забезпечення відновлення порушених прав стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються такі додаткові заходи індивідуального характеру: відновлення настіль-

ки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*); інші заходи, передбачені у рішенні. Відновлення попереднього юридичного стану стягувача здійснюється, зокрема, шляхом повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі.

54. У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 19 січня 2000 року №R(2000)2 «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» Комітет міністрів, згідно з умовами статті 15 (b) Статуту Ради Європи звернувся до Договірних Сторін з рекомендацією забезпечити на національному рівні адекватні можливості досягнення, наскільки це можливо, *restitutio in integrum*, пам'ятаючи, що за певних обставин зобов'язання за Конвенцією включають вжиття інших заходів, окрім справедливої сатисфакції, яку присуджує ЄСПЛ згідно зі статтею 41 Конвенції, та/або загальних заходів, якими потерпілій стороні забезпечується, наскільки це можливо, відновлення попереднього правового становища, яке ця сторона мала до порушення Конвенції.

55. При цьому, питання можливості застосування судом принципу відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*), має вирішуватись судом у взаємозв'язку із принципом остаточності судового рішення, що набрало законної сили (*res judicata*), у кожному конкретному випадку в залежності від обставин справи.

56. Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права, складовою якого є юридична визначеність.

57. ЄСПЛ надає оцінку принципу правової визначеності як одному з основних аспектів верховенства права [рішення від 28 листопада 1999 року у справі «Брумареску проти Румунії» (*Brumarescu v. Romania*), заява №28342/95)].

58. Принцип правової визначеності включає й дотримання принципу *res judicata*, тобто принципу остаточності судового рішення. Згідно із цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтись повторного розгляду та винесення нового рішення у справі. Повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не задля нового розгляду справи. Таку контрольну функцію не слід розглядати як замасковане оскарження, тому сама лише ймовірність існування двох думок стосовно предмета спору не може бути підставою для нового розгляду справи. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомі й непереборні обставини (рішення ЄСПЛ від 24 липня 2003 року у справі «Рябих проти Росії» (*Ryabukh v. Russia*), заява №52854/99, та від 09 червня 2011 року у справі «Желтяков проти України» (*Zheltyakov v. Ukraine*), заява №4994/04).

59. Велика Палата Верховного Суду бере до уваги та погоджується із висновком ЄСПЛ, викладеним у його рішенні від 22 вересня 2022 року у справі «Генеральний будівельний менеджмент» проти України» про те, що мало місце порушення вимоги стосовно справедливого розгляду справи, закріпленої в пункті 1 статті 6 Конвенції, зокрема, за обставин, коли розгляд справи Вищим господарським судом України, за результатами якого ухвалено постанову від 23 жовтня 2008 року, не був проведений згідно з вимогами національного процесуального законодавства (пункти 30 та 31 рішення ЄСПЛ).

66. Тому з огляду на наведені вище законодавчі положення та міжнародні стандарти визначальним у контексті обставин цієї справи є питання про те, чи призведе скасування Великою Палатою Верховного Суду постанови Вищого господарського суду України від 23 жовтня 2008 року (у якій ЄСПЛ встановив порушення Україною міжнародних зобов'язань) та наступних судових рішень у цій справі до відновлення порушених прав Приватного підприємства. До того ж, зазначене питання належить розглянути у взаємозв'язку із принципом остаточності судового рішення, що набрало законної сили, оскільки воно може мати істотний вплив на права та інтереси інших осіб.

67. Велика Палата Верховного Суду зазначає, що інтерес Приватного підприємства полягає у відновленні становища, яке воно мало до скасування рішення Господарського суду Одеської області від 20 грудня 2005 року, яким було задоволено позов цього підприємства до Одеської облспоживспілки про визнання укладеним договором купівлі-продажу Дочірнього підприємства «Будсервіс» разом із відомчим житловим фондом облспоживспілки від 02 грудня 2004 року. Отже, в кінцевому рахунку відновлення провадження для Приватного підприємства є необхідним для задоволення його комерційного інтересу в придбанні Дочірнього підприємства «Будсервіс» разом із відомчим житловим фондом облспоживспілки за 1500,00 грн. (це ціна, визначена договором, що на час укладення договору становило 281,42 дол. США за офіційним курсом НБУ).

68. Водночас, указаному інтересу Приватного підприємства протистоїть інтерес у дотриманні принципу *res judicata* багатьох осіб, які стали власниками квартир у цьому житловому фонді, набувши статусу співвласників відповідних житлових будинків, та володіли цим майном, реальна вартість якого очевидно є вищою, ніж 1500 грн., протягом багатьох років (вони представлені в цій справі третіми особами: ОСББ «Черьомушки», ОСББ «Кооператор-1», ОСББ «Кооператор-2», ОСББ «Кооператор-11», ОСББ «Манежний», ОСББ «Високий»).

69. При цьому Велика Палата Верховного Суду зазначає, що інтерес цих багатьох осіб у дотриманні принципу *res judicata* ґрунтується не тільки (та навіть не стільки) на факті скасування рішення Господарського суду Одеської області від 20 грудня 2005 року, але й на тому, що пізніше, в іншій справі №9/69-07-1394 (яка не переглядалася ЄСПЛ) рішенням господарського суду Одеської області від 15 червня 2007 року, залишеним без змін постановою Вищого господарського суду Укра-

їни від 04 червня 2008 року, за позовом ОСББ «Високий» до Одеської облспоживспілки та Приватного підприємства (у справі також брали участь інші особи), яке набрало законної сили, було визнано недійсним п.1.1 договору купівлі-продажу від 02 грудня 2004 року (того самого, який був визнаний укладеним згідно з рішенням суду від 20 грудня 2005 року) в частині включення обов'язку продавця передати у власність покупцю відомчий житловий фонд Одеської облспоживспілки.

70. Таким чином, враховуючи конкретні обставини цього провадження, ухвалення нового рішення у цій справі, з одного боку, не здатне забезпечити відновлення правового становища Приватного підприємства станом на 20 грудня 2005 року (оскільки існує інше остаточне судові рішення від 15 червня 2007 року в іншій справі), а з іншого – матиме явно непропорційні негативні наслідки для інтересу багатьох осіб у дотриманні принципу *res judicata*.

71. За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами суд може, зокрема, відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та залишити відповідне судові рішення в силі (пункт 1 частини третьої статті 325 Господарського процесуального кодексу України).

73. Враховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду вважає, що відсутні підстави для задоволення заяви Приватного підприємства про перегляд за виключними обставинами ухвали Одеського апеляційного господарського суду від 22 жовтня 2007 року, постанови Вищого господарського суду України від 31 січня 2008 року, постанови Одеського апеляційного господарського суду від 23 червня 2008 року, постанови Вищого господарського суду України від 23 жовтня 2008 року, ухвали Верховного Суду України від 15 січня 2009 року, рішення Господарського суду Одеської області від 15 червня 2009 року, постанови Одеського апеляційного господарського суду від 25 серпня 2009 року, постанови Вищого господарського суду України від 17 грудня 2009 року та ухвали Верховного Суду України від 11 березня 2010 року у справі №22–23/321-05-10190.

Постанова ВП ВС від 04.09.2024 у справі №22–23/321-05-10190 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121473445>)

2. Про єдиний засіб платежу незалежно від валюти зобов'язання між фізичними особами – резидентами на день платежу в Україні

68. У постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 07 квітня 2018 року у справі №916/1435/17 зазначено: «Під час розгляду судами попередніх інстанцій встановлено, що відповідачем порушені договірні зобов'язання у частині своєчасної та повної оплати вартості наданих послуг, отже, стягненню підлягає грошова сума у гривнях, яка визначається еквівалентно за офіційним курсом відповідної валюти на день подання позову».

69. Такий висновок суду касаційної інстанції повторює висновок Верховного Суду України, сформульований у постанові від 21 червня 2017 року в справі №910/2031/16.

70. З урахуванням мотивів, наведених у попередніх розділах цієї постанови, Велика Палата Верховного Суду з метою забезпечення єдності практики вважає, що наявні підстави для відступу від висновків, викладених у постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 07 квітня 2018 року у справі №916/1435/17 та постанові Верховного Суду України від 21 червня 2017 року в справі №910/2031/16.

71. Велика Палата Верховного Суду нагадує, що незалежно від того, чи перераховані всі судові рішення, в яких викладений правовий висновок, від якого вона відступила, суди під час вирішення спорів у подібних правовідносинах мають враховувати саме останній правовий висновок Великої Палати Верховного Суду [схожий за змістом правовий висновок міститься у її постановках від 30 січня 2019 року у справі №755/10947/17, від 10 листопада 2021 року у справі №825/997/17, від 08 серпня 2023 року у справі №910/8115/19 (910/13492/21), пункт 143)].

ВИСНОВКИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА

78. Відсутність у договорі посилання на валюту платежу не спростовує вимог публічного порядку про те, що на території України гривня є єдиним засобом платежу незалежно від валюти зобов'язання, що виникло між фізичними особами – резидентами.

79. Якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, що у випадку наявності спору між сторонами та його вирішення судом відповідає дню виконання судового рішення.

Постанова ВП ВС від 11.09.2024 у справі № 500/5194/16 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/122118320>)

3. Про розмежування позовного та окремого провадження у сімейних справах

78. У цій справі батьки, уклавши 25 травня 2022 року нотаріально посвідчений договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків, узгодили порядок участі кожного із них у вихованні їхнього спільного сина. У пунктах 8, 14, зокрема, обумовили, що ОСОБА_1 бере на себе усі зобов'язання, пов'язані з утриманням дитини, її фінансовим та матеріальним забезпеченням. У випадках, не передбачених договором, сторони керуються чинним законодавством.

Спори, що виникають між сторонами, вирішуються шляхом перемовин, а в разі неможливості вирішити конфлікт – у судовому порядку відповідно до чинного законодавства України.

79. Частиною першою статті 152 СК України встановлено, що право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.

80. Відповідно до частин третьої, четвертої статті 155 СК України відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.

81. У справі, яка переглядається, заявник просить установити факт самостійного виховання ним дитини, проте встановлення такого факту може мати негативні наслідки для матері дитини.

83. З огляду на зазначене, вбачається, що у справі, яка розглядається, наявний спір про право – зокрема, спір щодо участі одного з батьків у вихованні дитини та/або ухилення від участі у вихованні, який підлягає розгляду в порядку позовного провадження з обов'язковим залученням органу опіки та піклування (частини четверта, п'ята статті 19 СК України).

84. Доведення факту одноосібного виховання дитини батьком пов'язане з настанням (існуванням) обставин, за яких мати не виконує своїх батьківських обов'язків щодо дитини, стосується зміни обсягу сімейних прав або невиконання одним із батьків батьківських обов'язків (у тому числі умисного) та безумовно впливає на права й інтереси самої дитини, а також зумовлює відповідні правові наслідки, визначені законом.

85. Такий факт одноосібного виховання дитини одним із батьків не може встановлюватись у безспірному порядку або за домовленістю батьків дитини, в тому числі на підставі укладеного між ними договору або на підставі судового рішення, ухваленого за правилами окремого провадження, оскільки в такому питанні завжди існуватиме загроза порушення принципу дотримання найкращих інтересів дитини.

86. Факт, про встановлення якого просить ОСОБА_1, не підлягає з'ясуванню в порядку окремого провадження, оскільки з поданої заяви вбачається спір про право, який не може розглядатися в судовому порядку безвідносно до дій заінтересованих осіб щодо конкретних прав, свобод та інтересів заявника.

87. Оскільки сімейним законодавством не передбачено підстав припинення батьківських обов'язків щодо виховання дитини, а визначена частиною першою статті 15 СК України «невідчужуваність» сімейних обов'язків свідчить про неможливість відмови від них, зокрема від обов'язків щодо виховання дитини, то факт одноосібного виховання дитини одним із батьків може бути встановлений судом як одна з обставин, що складає предмет доказування у спорі між батьками дитини щодо виконання ними обов'язків з виховання дитини.

88. Інститут окремого провадження не може використовуватися для створення преюдиційних фактів з метою подальшого вирішення будь-якого спору про право.

93. За установлених у цій справі конкретних обставин факт самостійного виховання дитини батьком не може бути встановлений за правилами окремого провадження, у зв'язку із чим заяву ОСОБА_1 слід залишити без розгляду.

Постанова ВП ВС від 11.09.2024 у справі № 201/5972/22 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121753944>)

4. Про заборону суперечливої поведінки у приватних відносинах

Проявом доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) є те, що якщо особа, яка має суб'єктивне право (наприклад, право власності, право на частку в спільній власності), добровільно висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що відмовляється від належного їй майнового права, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити суб'єктивне право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права.

У випадку, якщо особа добровільно відмовилася від видачі свідоцтва про право на частку в праві спільної сумісної власності, а у подальшому змінила своє рішення та звертається із заявою про видачу такого свідоцтва та про оспорення свідоцтва про право на спадщину, в яке включено таке майно, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити суб'єктивне право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права.

Постанова ОП КЦС ВС від 04.11.2024 у справі № 532/1550/23 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/122883257>)

5. Про підстави виселення з житла

Статтею 391 ЦК України передбачено, що власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном.

Зазначена норма визначає право власника, у тому числі житлового приміщення або будинку, вимагати усунення будь-яких порушень свого права від будь-яких осіб будь-яким шляхом, який власник вважає прийнятним.

Визначальним для захисту права на підставі цієї норми права є наявність у позивача права власності та встановлення судом наявності перешкод у користуванні власником своєю власністю. При цьому не має значення, ким саме порушене право та з яких підстав.

Відповідно до статті 157 ЖК України членів сім'ї власника жилого будинку (квартири) може бути виселено у випадках, передбачених частиною першою статті 116 цього Кодексу. Виселення провадиться у судовому порядку без надання іншого жилого приміщення.

Згідно зі статтею 116 ЖК України, якщо наймач, члени його сім'ї або інші особи, які проживають разом з ним, систематично руйнують чи псують жиле приміщення, або використовують його не за призначенням, або систематичним порушенням правил соціалістичного співжиття роблять неможливим для інших проживання з ними в одній квартирі чи в одному будинку, а заходи запобігання і громадського впливу виявились безрезультатними, виселення винних на вимогу наймодавця або інших заінтересованих осіб провадиться без надання іншого жилого приміщення.

Отже, стаття 116 ЖК України вказує на те, що виселення фізичної особи без надання іншого жилого приміщення можливе лише в разі: а) систематичного руйнування чи псування житлового приміщення; б) використання його не за призначенням; в) систематичного порушення правил співжиття, що робить неможливим для інших проживання з ними в одній квартирі чи в одному будинку.

В усіх трьох випадках до винних осіб повинні попередньо вживатися заходи попередження, що застосовуються судами, прокурорами, органами внутрішніх справ, адміністративними комісіями виконкомів, а також заходи громадського впливу, застосовані на зборах жильців будинку чи членів житлово-будівельних кооперативів, трудових колективів й іншими громадськими організаціями за місцем роботи або проживання відповідача (незалежно від прямих вказівок з приводу можливого виселення).

З обставин, встановлених місцевим судом в цій справі, вбачається, що відповідач упродовж тривалого часу систематично порушує правила співжиття з позивачем, вчиняє сварки, ображає її нецензурною лайкою, погрожує заподіянням шкоди життю та здоров'ю як їй так і всім членам сім'ї, тобто вчиняє психологічне та фізичне насильство відносно позивача та її членів сім'ї.

За вчинення вказаних протиправних дій ОСОБА_2 притягувався до адміністративної відповідальності за частиною першою статті 173–2 КУпАП, а рішенням Золочівського районного суду Львівської області від 29 листопада 2021 року, яке залишено без змін постановою Львівського апеляційного суду від 23 червня 2022 року, у справі №445/1821/21 за заявою ОСОБА_1 видано обмежувальний припис, яким вжито заходи тимчасового обмеження прав ОСОБА_2 та покладено на нього відповідні обов'язки строком на 6 місяців.

Крім того, з встановлених судом першої інстанції обставин вбачається, що ОСОБА_2 за місцем проживання характеризується негативно, не працює, з ним проводилися бесіди громадського впливу, попереджено його про недопустимість домашнього насильства, однак до позитивних результатів це не привело і допитані місцевим судом свідки ОСОБА_4, ОСОБА_3, ОСОБА_7 підтвердили, що ОСОБА_2 не реагує на зауваження та профілактичні розмови з працівниками поліції, продовжує вчиняти вчиняє скандали, застосовує фізичне насильство та погрожує фізичною розправою як позивачу, так і іншим членам сім'ї, що робить неможливим проживання відповідача у належному позивачу на праві приватної власності житловому будинку за адресою: АДРЕСА_1.

З огляду на зазначене, Верховний Суд погоджується з висновком місцевого суду про наявність підстав для задоволення позову та виселення відповідача з метою запобігання подальшим випадкам вчинення домашнього насильства щодо позивача та вирішення конфліктної ситуації, яка склалася між сторонами.

Оцінюючи виселення ОСОБА_2 з належного позивачу на праві власності житлового будинку на предмет пропорційності у контексті відповідних принципів статті 8 Конвенції, Верховний Суд, урахувавши обставини справи, вважає, що при-

пинення права відповідача на користування спірним житлом шляхом його виселення відповідає зазначеному критерію та переслідує легітимну мету.

Вищенаведене узгоджується з правовими висновками, зробленими в постановках Верховного Суду від 07 грудня 2022 року у справі № 524/6094/19, від 02 серпня 2023 року у справі № 686/24929/21.

Постанова ЦКС ВС від 06.11.2024 у справі № 445/1824/21 (<https://reestr.court.gov.ua/Review/122908105>)

Огляд останніх рішень Європейського суду з прав людини

1. Рішення від 24 жовтня 2024 року у справі *Drozdyk and Mikula v. Ukraine* (заяви №27849/15 та №33358/15) // <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-237618>

ВСТУП

1. Справи стосуються визнання недійсними прав заявників на земельні ділянки, якими вони користувалися та якими володіли протягом багатьох років, на підставі того, що землі належали до зон відчуження залізниці і, отже, ніколи не мали бути передані у приватну власність. Заявники посилалися на статтю 6 Конвенції та статтю 1 Першого протоколу до Конвенції.

I. ЗАЯВА №27849/15

5. У 1965 році чоловік заявниці отримав дозвіл на будівництво будинку на земельній ділянці, що належала місцевому колгоспу; мабуть, він так і не оформив своє право власності ні на будинок, ні на землю. Заявниця та її чоловік проживали в цьому будинку принаймні з 1970-х років. У 2005 році, після смерті чоловіка, заявниця намагалася отримати право власності на будинок і землю. Рішенням суду від 17 серпня 2005 року її вимоги про успадкування майна задоволено. Суд постановив «визнати право власності [за заявником] на ... спадкове майно, що складається з [будинку та землі]».

6. Рішенням Чудейської сільської ради від 7 грудня 2009 року технічна документація заявниці щодо передачі двох земельних ділянок (одна для будинку та інша для садівництва, що разом утворюють земельну ділянку, спочатку виділену покійному чоловікові заявниці) у приватну власність було затверджено.

7. У 2010 році заявниця отримала свідоцтво про право власності (державний акт) на дві земельні ділянки розміром 0,25 га та 0,0575 га. Виявляється, що більша ділянка, на якій розташований будинок заявника, виходить на залізничну колію.

8. У січні 2014 року Державне підприємство «Львівська залізниця» (далі – Залізниця) порушило цивільний позов проти заявника та Чудейської сільської ради, вимагаючи скасування рішення останньої від 7 грудня 2009 року та визнання права власності заявника недійсним. Залізниця стверджувала, що за результатами документальної перевірки, проведеної у жовтні 2013 року, встановлено, що земельні ділянки заявника частково знаходяться в охоронній смузі залізниці. Дійшовши такого висновку, інспектор спирався на технічну документацію, а саме на плани будівництва залізниці 1949 року, згідно з якими охоронна зона в цьому місці становила шістдесят метрів з кожного боку, тоді як земля заявника була розташована на відстані двадцяти восьми метрів від осі треку. Залізниця також посилалася на декілька документів радянських часів щодо використання земель Залізницею, а також на Земельний кодекс України та Закон України «Про транспорт», які встановлюють, що землі, що входять до складу охоронних смуг залізниці, є частиною земель залізничного транспорту і є державною власністю. Сільська рада та заявник

заперечували проти цих позовів, вказуючи, що виділення землі заявникові було законним, оскільки Залізниця не мала офіційного права власності на земельні ділянки, про які йдеться.

9. Рішенням від 3 квітня 2014 року Сторожинецький районний суд задовольнив позовні вимоги Залізниці, по суті повторивши їх доводи. Він скасував рішення Чудейської сільської ради від 7 грудня 2009 року та визнав недійсним свідоцтво про право власності заявниці в тих частинах, в яких її земельні ділянки перетиналися із землями Залізниці (0,2441 га та 0,0089 га відповідно). При цьому він посилався на статті 152 і 155 Земельного кодексу (див. § 21 нижче), відповідно до яких права осіб на земельну ділянку можуть бути захищені шляхом скасування актів місцевих органів влади, якщо вони порушують ці права. Для суду це також потягло за собою визнання недійсними правостановлюючих документів, виданих на підставі цих актів.

10. Заявниця оскаржила це рішення і 12 червня 2014 року Апеляційний суд Чернівецької області задовольнив її апеляцію. Він скасував вищезазначене рішення та встановив, що Залізниці не вдалося довести, що їхнє право на спірну землю було належним чином оформлено, хоча це вимагалось як радянським законодавством, яке діяло на момент будівництва залізничної колії, про яку йде мова, і сучасним українським законодавством. Він також зазначив, що жодна з підстав припинення права власності, передбачена статтею 140 Земельного кодексу (див. § 21 нижче), не застосовується у справі заявника.

11. Залізниця оскаржила це рішення, і остаточним рішенням від 3 грудня 2014 року Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ скасував рішення апеляційного суду та залишив без змін рішення місцевого суду та його мотивування.

12. Заявниця вимагала перегляду своєї справи у Верховному Суді на підставі неоднакового застосування норм матеріального права, але її прохання було відхилено як необґрунтоване. На підтвердження свого клопотання вона надала посилення на три рішення, одне Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ і два Вищим господарським судом, у яких ці суди відхилили аналогічні позови Залізниці щодо різних земельних ділянок в різних місцях на підставі того, що позивач не мав офіційно зареєстрованих прав на спірні землі та недостатньо технічної документації на будівництво залізниці, на яку він посилався. довести ці права.

II. ЗАЯВА №33358/15

13. За словами заявниці, у 1946 році її дідусь отримав право користування земельною ділянкою в селі Брюховичі для садівництва, і з тих пір сім'я заявниці працювала на цій землі. Уряд заперечив це твердження, зазначивши, що заявник не надав доказів на підтвердження.

14. У 2005 році заявник ініціював процедуру отримання права власності на цю землю.

15. Рішенням від 20 липня 2006 року Брюховицька сільська рада затвердила технічну документацію, яку склав заявник на спірну земельну ділянку. 14 грудня 2006 року заявник отримав свідоцтво про право власності на земельну ділянку розміром 0,1366 га.

16. У березні 2014 року місцева прокуратура разом із Залізницею та Міністерством інфраструктури порушила справу про скасування вищезазначеного рішення місцевої ради та визнання права власності заявника недійсним. Прокурор послався на технічний план будівництва залізниці 1962 року, згідно з яким частина землі, що належить заявнику, перекривається землею, нібито відведеною під залізницю, оскільки охоронна зона залізниці в цьому місці становила сорок метрів. Прокурор стверджував, що будь-яке виділення землі, що зачіпає землі залізниці, мало здійснюватися за його згодою, чого не було зроблено у справі заявника. Крім того, прокурор посилався на ряд документів радянських часів щодо використання земель залізницею, а також на Земельний кодекс України та Закон України «Про транспорт», якими визначено, що землі, що входять до складу охоронних смуг залізниці, є частиною землі залізничного транспорту та є державною власністю. Заявниця не погодилася, зазначивши, що всі аргументи залізниці, які ґрунтувалися на сорокаметровій охоронній смузі, були необґрунтованими, оскільки стандартна охоронна смуга для місцевих залізниць становила двадцять три метри, а її земельна ділянка розташована приблизно за двадцять метрів від трек.

17. 12 вересня 2014 року Шевченківський районний суд Львова відмовив у задоволенні позовних вимог прокуратури, встановивши, що залізниця не має правовстановлюючих документів на спірну земельну ділянку, а техплан 1962 року не може свідчити про наявність таких прав. Суд також встановив, що не було необхідності отримувати згоду залізниці під час первинної процедури з сільською радою щодо спірної землі, оскільки зі сторони, що виходить на залізничну колію, відповідна земельна ділянка межує з проїздом, що належить «землі загального користування», тому безпосередньо не межувала із залізничною колією.

18. Після оскарження цього рішення Апеляційний суд Львівської області скасував його та задовольнив прокурора 8 грудня 2014 року. Він по суті повторив доводи, наведені прокурором у його позові; також зазначено, що у 2012–2013 роках залізниця сплачувала земельний податок за об'єднану земельну ділянку, до складу якої нібито входила спірна земля. Суд дійшов висновку, що сільська рада не мала повноважень розпоряджатися земельною ділянкою, про яку йде мова, без попереднього отримання згоди залізниці, і тому її рішення необхідно визнати недійсним. Хоча суд зазначив, що лише 0,0212 га ділянки заявниці перетинаються із землями, на які претендувала залізниця, він повністю визнав її право власності недійсним.

19. Заявник подав касаційну скаргу на це рішення до Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, але 14 січня 2015 року він відмовив у відкритті касаційного провадження, встановивши, що рішення суду апеля-

ційної інстанції є законним та обґрунтованим, а заявник вважає доводи її касаційної скарги не свідчать про недоліки висновків суду апеляційної інстанції.

<...>

2. Оцінка Суду

40. Суд вважає, що у цій справі мало місце втручання у власність заявників. Незалежно від того, чи розглядається це як позбавлення чи контроль над майном користування, застосовні принципи залишаються незмінними (див. *Inspekd Paket Servisi SaN. Ve TiC. A. □. v. Bulgaria*, по. 3503/08, § 39–40, 13 жовтня 2015 року та до прикладу, *Kryvenkuu v. Ukraine*, по. 43768/07, §§ 41–42 та § 45, 16 лютого 2017 року). Тому Суд розгляне, чи було це втручання законним, переслідувало загальні інтереси та чи було пропорційним.

41. Стосовно питання законності Суд зауважує, що хоча національні суди посилалися на низку законодавчих положень у своїх рішеннях, видається, що один і той самий набір положень дозволив їм дійти різних висновків. Суди, які ухвалювали рішення проти заявників, зосереджувалися на тому факті, що земельні ділянки, про які йде мова, безпосередньо примикали до залізничних колій і, отже, були розташовані в охоронній смузі залізниці, і що цього само по собі було достатньо для Залізниці, щоб відстоювати свої права на цю землю (див. §§ 9 і 18 вище). Суди, які ухвалювали рішення на користь заявників, зосереджувалися на тому факті, що залізниця не мала офіційно оформленого права на земельні ділянки, про які йдеться, тому їх не можна було вимагати від заявників (див. §§ 10 і 17 вище). У цьому контексті Суд також зазначає, що на наявність різних підходів до таких справ на національному рівні також вказує клопотання першої заявниці про перегляд її справи (див. § 12 вище). Схоже, що такі різні підходи виникли через брак ясності та чіткості у відповідному національному законодавстві.

42. Хоча після винесення Верховним Судом рішення від 24 червня 2015 року, на яке посилається перший заявник (див. § 36 вище), це питання можна було вважати вирішеним на національному рівні, це не було коли було ухвалено остаточне рішення або в її справі (3 грудня 2014 року), або у справі другого заявника (14 січня 2015 року). Суд вважає, що ситуація створила невизначеність для заявників.

43. У цьому контексті Суд також звертає увагу на посилання другого заявника на рішення від 2023 року у по суті аналогічній справі (див. § 37 вище), у якому Верховний Суд відхилив позови Залізниці, оскільки він не зміг довести, що земля вимагала фактично збігався з відповідачем у цій справі. Верховний Суд визнав недостатнім посилання Залізниці на технічний план для підтвердження своїх прав на землю. Слід визнати, що це був той самий план 1962 року, на який посилалася Залізниця у справі другого заявника (див. § 16 вище). На думку Суду, це може свідчити про існування ще одного підходу до таких справ на національному рівні, а також про те, що проблема застосування національного законодавства в цій категорії справ існує донині.

44. Суд також бере до уваги аргумент першого заявника про те, що якби Залізниця хотіла заволодіти землею, спираючись на суспільну потребу, вона повинна була застосувати спеціальну процедуру відчуження землі з міркувань суспільної необхідності, яка була б законною підставою для припинення права власності на землю. Суд, однак, не може оцінити цей аргумент у всіх деталях, оскільки він не розглядався національними судами, і, за відсутності пояснень першої заявниці до судів, незрозуміло, чи висувала вона його перед ними. Водночас Суд не може залишити без уваги висновки суду апеляційної інстанції у справі першого заявника про те, що жодна з підстав припинення права власності на землю, як вичерпно передбачено статтею 140 Земельного кодексу, не застосовано у справі (див. §§ 10 і 21 вище). Уряд не надав жодних конкретних пояснень з цього приводу.

45. Що стосується легітимної мети, Суд у принципі визнає, що існує загальний інтерес у збереженні охоронних зон вздовж залізничних колій, оскільки вони є заходом безпеки, який спрямований на забезпечення безпечної та ефективної роботи залізничного транспорту та захисту населення. Попри це, спірні земельні ділянки десятиліттями перебувають у безпосередній близькості від залізничних колій. Крім того, у справі першої заявниці землю було виділено її чоловікові, після будівництва залізничної колії. Очевидно, першій заявниці та її чоловіку ніколи не перешкоджали у використанні цієї землі до 2014 року.

46. Суд також бере до уваги інформацію органів земельної реєстрації, надану Урядом, яка, здається, свідчить про те, що перший заявник все ще був зареєстрований як власник земельних ділянок, про які йдеться. Хоча для Уряду це, можливо, мало на меті показати, що визнання права власності першої заявниці недійсним не мало на неї фактичного впливу, для Суду це могло б скоріше вказувати на те, що фактично не було нагальної потреби у визнанні права власності недійсним. Але він вважає, що було б доцільніше розглянути це питання в рамках аналізу пропорційності, наведеного нижче.

47. Підводячи підсумок на цьому етапі, Суд має сумніви щодо правомірності втручання, про яке йдеться, з точки зору передбачуваності застосовного права та існування фактичного суспільного інтересу, здатного виправдати втручання. Тим не менш, він вважає непотрібним ухвалювати рішення з цих питань, оскільки втручання в будь-якому випадку є непропорційним з причин, наведених нижче (див., *mutatis mutandis*, *Batkivska Turbota Foundation v. Ukraine*, цитоване вище, §§ 57 і 62).

48. Суд повторює, що втручання у мирне володіння майном повинно досягати справедливого балансу між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту основних прав особи (див., серед інших органів, *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, 23 вересня 1982 р., § 69, серія А, № 52). Умови компенсації відповідно до відповідного законодавства є суттєвими для оцінки того, чи дотримується оскаржуваний захід необхідний справедливий баланс і, зокрема, чи накладає він непропорційний тягар на заявників (див. *The Holy Monasteries v. Greece*, 9 грудня 1994 р., серія

А №. 301-А, стор. 35, § 71). Раніше Суд встановив, що заволодіння майном без сплати суми, розумно пов'язаної з його вартістю, зазвичай становитиме непропорційне втручання, а повна відсутність компенсації може вважатися виправданою відповідно до статті 1 Першого протоколу лише за виняткових обставин (див., серед інших джерел, *Jahn and Others v. Germany* [GC], №46720/99 та 2 інших, § 94, ЄСПЛ 2005-VI). Крім того, у контексті анулювання права власності, наданого помилково, принцип «добропорядного урядування», розроблений Судом, може не лише покладати на органи влади зобов'язання діяти негайно, щоб виправити свою помилку, але й вимагати сплати належної суми, компенсацію або інший вид належного відшкодування її колишньому добросовісному власнику (див., наприклад, *Rysovskeyu v. Ukraine*, №29979/04, § 71, 20 жовтня 2011 року, з подальшими посиланнями).

49. У цій справі сама Залізниця або прокурор від її імені звернулися з цивільним позовом про скасування рішень місцевих рад про виділення земельних ділянок заявникам та визнання їх прав власності недійсними, стверджуючи, що таке виділення було незаконним насамперед тому, що земля належала до зони відчуження Залізниці. Цю ситуацію слід розглядати у світлі вищезгаданого «принципу добропорядного урядування». У зв'язку з цим Суд зауважує, що на національному рівні, якби землю було відібрано у заявників, добровільно чи ні, в рамках відчуження землі з міркувань суспільної необхідності, виплата компенсації була б обов'язковою згідно з національним законодавством (див. §§ 23 і 36 вище). І навпаки, у типі проваджень, розпочатих у цих справах (*rei vindicatio procedures*), не було передбачено примусової компенсації за втрату землі. Як зазначено в розділі про прийнятність (див. §§ 31–33 вище), Суду не було надано жодних переконливих аргументів, які б показали, що існувало будь-яке чітке національне законодавство, яке б дозволяло грошову або будь-яку іншу форму компенсації будь-якої шкоди заявникам. Таким чином, заявники були позбавлені власності без будь-якої компенсації.

50. Суд також зазначає, що після визнання недійсним права власності першого заявника на землю у 2014 році Залізниця, очевидно, не вжила жодних дій щодо реєстрації свого права власності на неї чи будь-яких інших дій, пов'язаних із землею, наприклад, розмежування рекультивованих частин. Вони також жодним чином не обмежили його використання першим заявником, що викликає питання, чи могли бути застосовані інші заходи, окрім позбавлення прав власності, у цій справі (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення *Batkivska Turbota Foundation v. Ukraine*, § 62). У той же час той факт, що жодних заходів не було вжито протягом такого тривалого періоду часу, ставить першу заявницю в стан невизначеності, оскільки вона знає, що заходи можуть бути вжиті Залізницею в будь-який час – або, можливо, ніколи не будуть вжиті – але в будь-якому випадку вона не може вільно розпоряджатися ні землею, ні будинком.

51. Що стосується другої заявниці, Суд зазначає, що її право власності на всю земельну ділянку було визнано недійсним, хоча лише невелика її частина перекривала охоронну зону залізниці, факт, який визнали самі національні суди (див. §18 вище).

52. Беручи до уваги вищезазначене, Суд доходить висновку, що втручання у права власності заявників, окрім того, що викликало серйозні сумніви щодо його правомірності та відповідності загальним інтересам, наклало на них непропорційний тягар, оскільки заявникам не було запропоновано будь-яка компенсація за вилучену у них землю.

53. Відповідно, мало місце порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

<...>

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Вирішує* об'єднати заяви;
2. *Оголошує* заяви скаржників за статтею 1 Протоколу №1 до Конвенції прийнятними;
3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 1 Протоколу №1 до Конвенції;
4. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати прийнятність та суть скарг заявників за статтею 6 Конвенції;
5. *Ухвалює*
 - (а) що держава-відповідач забезпечить належними засобами та протягом розумного строку повне повернення заявникам прав власності на відновлену землю або надання заявникам грошової компенсації чи подібного майна;
 - (б) що держава-відповідач має сплатити протягом трьох місяців з дати, коли це рішення стане остаточним відповідно до § 2 статті 44 Конвенції, наступні суми, які мають бути конвертовані у валюту держави-відповідача за курсом, застосовним на дата розрахунку:
 - (i) 1500 євро (одна тисяча п'ятсот євро) другому заявнику плюс будь-які податки, які можуть бути стягнені, відшкодування моральної шкоди ;
 - (ii) 500 євро (п'ятсот євро) другому заявнику, плюс будь-які податки, які можуть бути стягнені із заявника, як відшкодування судових витрат, які мають бути сплачені безпосередньо на рахунок пані Білевич;
 - (с) що зі спливом вищезазначених трьох місяців і до моменту розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку протягом періоду несплати плюс три відсоткові пункти;
6. *Відхиляє* решту вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

2. Рішення від 10 жовтня 2024 року у справі *Validity Foundation on behalf of T. J. v. Hungary* (заява № 31970/20) // <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-236193>

ВСТУП

1. Справа стосується смерті в будинку соціального догляду пані ТД, у якій було діагностовано важку інтелектуальну недостатність, і подальшого розслідування. По-

кійну пані Тґ представляла Validity Foundation, яка посилалася на статтю 2 і статті 13 і 14 у поєднанні зі статтею 2 Конвенції.

ФАКТИ

<...>

4. Обставини справи можна підсумувати таким чином.

5. Validity Foundation, яка раніше називалася Mental Disability Advocacy Centre, є міжнародною неурядовою організацією, розташованою в Будапешті, яка займається захистом прав людей з обмеженими можливостями через судові процеси та адвокаційну роботу.

<...>

11. 3 травня 2017 року Validity Foundation опублікувала звіт про умови в Торhбз [інституція із соціальної опіки у Gyđ], описуючи надмірне та незаконне використання обмежень, відсутність належного опалення, недоїдання та фізичну недбалість. Доповідь містила свідчення насильства та жорстокого поводження з боку персоналу та мешканців.

<...>

16. Після публікації свого звіту Validity Foundation намагалася отримати доступ до мешканців закладу, включаючи пані Тґ, з метою надання їм юридичної та іншої допомоги. Вона запросила інформацію про імена та контактні дані законних опікунів мешканців. Однак 21 липня 2017 року директор будинку соціальної опіки відмовив у задоволенні прохання навіть тим мешканцям, які раніше надали Validity Foundation довіреності.

17. 24 листопада 2017 року Validity Foundation звернулася до міністра людських ресурсів з проханням зв'язатися з певними мешканцями Торhбз, зокрема пані Тґ.

18. 4 лютого 2020 року окружний суд Буди зобов'язав Торhбз надати законному представнику Validity Foundation контактні дані опікунів людей, які проживали в закладі 26 березня 2018 року. Validity Foundation отримала інформацію 31 травня 2022 року.

<...>

28. 14 грудня 2017 року Validity Foundation подала колективну скаргу проти Торhбз, Управління соціальних справ і захисту дітей, уряду округу Пешт, Міністерства людських ресурсів і Міністерства національного розвитку, стверджуючи, що відповідачі порушили особисті права мешканців і не виконали свій законний обов'язок щодо нагляду за функціонуванням інституції. Validity Foundation посилалася, зокрема, на надмірне використання обмежень, відсутність належної соціальної та медичної допомоги, принизливі умови життя та відсутність реабілітації та освіти. На підтвердження своїх претензій вона надала фотографії мешканців, у тому числі пані Тґ. Validity Foundation також звернулася до суду з проханням винести тимчасові розпорядження, які забороняють використання засобів фізичного обмеження для мешканців Торhбз.

29. У проміжному рішенні від 21 лютого 2019 року Верховний суд Будапешта визнав, що Validity Foundation має право подати колективну скаргу від імені жителів Торнбз. 20 вересня 2019 року Апеляційний суд Будапешта скасував це рішення та передав справу до суду першої інстанції, зобов'язавши суд нижчої інстанції оцінити, чи можна вирішити питання *locus standi* у проміжному рішенні.

30. У відновленому провадженні Вищий суд Будапешта призначив експертів, які у своєму спільному експертному висновку від 12 листопада 2021 року дійшли висновку, що в той час діяльність будинку для людей похилого віку відповідала закону та враховувала необхідність заохочувати та захищати права людини всіх жителів, які живуть з обмеженими можливостями, у тому числі тих, хто потребує посиленої допомоги.

31. 12 січня 2023 року Вищий суд Будапешта відхилив прохання про тимчасові розпорядження, заявивши, що за останні роки умови життя мешканців істотно змінилися. Колишнього опікуна пані Тґ заслужали на тому ж слуханні. Вона заявила, що під її відповідальністю було близько тридцяти п'яти осіб, з яких двадцять сім проживали в Торнбз. Вона відвідувала заклад раз на місяць і кожного разу проводила там близько години. Вона розповіла, що здебільшого не могла спілкуватися з мешканцями, і ніхто з них ніколи не звертався до неї, щоб допомогти з будь-якими претензіями чи скаргами. Вона також пояснила, що коли мешканець помер, її обов'язки як опікуна припиняються, і вона не була поінформована про причину смерті та не мала права вживати будь-яких заходів, таких як організація похорону померлого.

32. Високий суд Будапешта виніс рішення 27 лютого 2024 року. Він постановив, що Управління соціальних справ і захисту дітей, уряд округу Пешт і правонаступник Міністерства людських ресурсів, Міністерство культури та інновацій, не виконали свої законні зобов'язання щодо нагляду та управління Торнбз. Тим самим вони порушили особисті права, включаючи право на рівне ставлення та право на гідність мешканців. Вони підтримували принизливе середовище, обмежували свободу мешканців у нелюдський спосіб, піддавали мешканців непристойним санітарним умовам, не забезпечували людських умов проживання, не забезпечували навчання, реабілітацію, участь у спортивному, культурному та громадському житті, не забезпечили належного догляду та розвитку та не забезпечили права мешканця на доступ до медичної допомоги.

<...>

(b) Оцінка суду

41. Суд зазначає, що Validity Foundation подала заяву від імені пані Тґ без пред'явлення довіреності чи письмового повноваження від самої пані Тґ, її законного опікуна чи будь-якої іншої відповідної особи. У зв'язку з цим Суд повторює, що для представників важливо продемонструвати, що вони отримали конкретні та чіткі вказівки від передбачуваної жертви у значенні статті 34, від імені якої вони мають намір діяти під час провадження в Суді (див. *Post v. the Netherlands (dec.)*, №21727/08, 20 січня 2009 року).

42. У справі *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Cvetreanu* (згадане вище, §§ 104–11) Велика палата визначила наступні «виняткові обставини», які можуть виправдовувати визнання об'єднання як такого, що є фактичним представником безпосередньої жертви заявлених порушень: вразливість жертви; характер звинувачень, поданих до Суду; чи мала безпосередня жертва найближчих родичів або законного опікуна для подання заяви до суду; чи був контакт між безпосереднім потерпілим і представником; або чи брав участь представник у будь-якому відповідному національному провадженні та чи визнано його правоздатністю у цьому провадженні. Суд вважає ці елементи визначальними щодо того, чи можна визнати Validity Foundation правомочним діяти як фактичний представник пані ТЈ у цій справі.

43. Незаперечним є те, що пані ТЈ була безпосередньою жертвою, у значенні статті 34 Конвенції, обставин, які оскаржуються в Суді. Враховуючи її інвалідність, встановлену національною владою та не заперечену Урядом, її слід було вважати дуже вразливою особою, яка була явно нездатною висловлювати будь-які бажання чи погляди щодо власних потреб та інтересів, не кажучи вже про бажання та погляди щодо того, чи шукати будь-які засоби правового захисту. Крім того, твердження, подані до Суду, порушують серйозні питання за статтею 2 Конвенції, які пані ТЈ, хоча й була безпосередньою жертвою, очевидно, не могла це вирішувати.

44. Між сторонами є спільна думка, що пані ТЈ перебувала під опікою державних інституцій з десяти років. Щодо аргументу Уряду про те, що інтереси пані ТЈ могла представляти її мати, Суд зауважує, що, за твердженням Уряду, офіційний опікун був призначений для пані ТЈ у 2012 році через нездатність або небажання її матері представляти її інтереси. Крім того, немає жодних підстав вважати, що її мати чи будь-хто з її інших близьких родичів контактували з нею, відвідували її чи виявляли будь-який інтерес до її ситуації в той час, коли вона перебувала в державних закладах. Не виявлено, що найближчі родичі пані ТЈ шукали контакту з нею після публікації звіту Validity Foundation або після того, як у звіті Уповноваженого з основних прав громадськість поінформувала громадськість про умови в установі, до якої перебувала пані ТЈ. У будь-якому випадку, як тільки офіційний опікун був призначений представляти пані ТЈ, члени її сім'ї більше не могли діяти від її імені.

45. Суд також зазначає, що, на відміну від ситуації в *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Cvetreanu* (цит. вище, § 111), законний опікун був призначений державою для піклування про інтереси пані ТЈ. Як правило, опікун має надати Validity Foundation необхідні повноваження представляти пані ТЈ у Суді (*L. R. v. North Macedonia*, № 38067/15, § 50, 23 січня 2020 року.). Однак Суд надає особливого значення тому факту, що Validity Foundation вжила заходів для отримання інформації та зв'язку з опікунами мешканців, у тому числі з опікуном пані ТЈ, коли остання була ще жива, щоб отримати від них довіреність (див. § 17 вище). Інституція із соціальної опіки спочатку відмовилася надати запитовану інформацію

та надала контактні дані опікунів лише у 2022 році згідно з ухвалою суду, через чотири роки після смерті пані Тґ (див. § 18 вище).

46. Суд також зазначає, що К. було призначено опікуном пані Тґ лише за кілька місяців до її смерті. У своїх свідченнях у Високому суді Будапешта опікун пояснила, що вона проводила близько години на місяць у Торґбз, де представляла інтереси двадцяти семи мешканців, з якими вона не могла спілкуватися (див. § 31 вище). На думку опікуна, вона ніколи не стикалася з обставинами, які вимагали б від неї вжити заходів для захисту прав мешканців, і справді вона не вжила жодних кроків після публікації звітів Validity Foundation (див. § 11 вище) та Уповноваженого щодо основних прав (див. § 13 вище). У будь-якому разі її обов'язки закінчилися після смерті мешканця.

47. Для Суду той факт, що її опікун, призначений державою, не скористався будь-яким доступним засобом правового захисту для захисту інтересів пані Тґ, не зробив жодних заяв від її імені в будинку соціального догляду чи національних органів влади, а також не мав змоги подати заяву до Суду після смерті пані Тґ не може перешкоджати розгляду Судом серйозних тверджень про порушення прав пані Тґ за Конвенцією.

48. Суду відомо про звіт, опублікований Validity Foundation, і груповий позов, поданий нею до національних судів щодо оскарження умов у будинку соціального догляду в Торґбз. У цьому відношенні він зазначає, що предметом групового позову були загальні умови поводження, догляду та проживання в будинку соціального догляду. Ані сам позов, ані рішення суду першої інстанції не розглядали та не пояснювали смерть пані Тґ (див. § 32 вище).

49. Тим не менш, Суд також бере до уваги той факт, що невдовзі після візиту своїх спостерігачів до Торґбз Validity Foundation подала кримінальну скаргу до державного прокурора, вимагаючи притягнути когось до відповідальності за обмеження, застосовані до мешканців, у тому числі пані Тґ, їх поганий фізичний стан і стан здоров'я. Після смерті пані Тґ Validity Foundation розширив свою скаргу, щоб з'ясувати обставини її смерті (див. *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Cătreanu*, згадане вище, § 111, та *Association for the Defence of Human Rights in Romania — Helsinki Committee on behalf of Ionel Garcea v. Romania*, № 2959/11, § 43, 24 березня 2015 року). Він продовжив справу після припинення розслідування Головним управлінням поліції округу Пешт, стверджуючи, що влада не розслідувала догляд, наданий пані Тґ (див. § 23 вище). Скарга Validity Foundation зрештою призвела до відновлення розслідування смерті пані Тґ та іншого мешканця, КК (див. §§ 24–26 вище). Validity Foundation, вирішуючи ці проблеми з національною владою, зосереджувався на особистих обставинах пані Тґ та її ймовірному нехтуванні з боку будинку соціального догляду.

50. З огляду на вищевикладене, Суд вважає, що за виняткових обставин цієї справи та враховуючи серйозний характер звинувачень, Validity Foundation має бути надано право виступати в якості представника пані Тґ.

51. Відповідно, Суд відхиляє заперечення Уряду щодо відсутності процесуальної правоздатності (*lack of standing*) Validity Foundation і надає йому правоздатність як представника пані TJ *de facto*.

<...>

З ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* скаргу за статтею 2 Конвенції прийнятною;
2. *Постановляє*, що мало місце порушення матеріально-правової частини статті 2 Конвенції.

3. *Постановляє*, що мало місце порушення процесуальної частини статті 2 Конвенції.

4. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати прийнятність та суть скарг за статтями 13 і 14 у поєднанні зі статтею 2 Конвенції;

5. Ухвалює

(а) що держава-відповідач має сплатити Validity Foundation протягом трьох місяців з дати, коли рішення стане остаточним відповідно до статті 44 пункту 2 Конвенції, 10 000 євро (десять тисяч євро) плюс будь-які податки, які можуть бути стягнені з неї, стосовно судових витрат, які мають бути конвертовані у валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;

(б) що зі спливом вищезазначених трьох місяців і до остаточного розрахунку на вищевказану суму нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, плюс три відсоткові пункти;

6. *Відхиляє* решту позову Validity Foundation щодо справедливої сатисфакції.

Матеріал підготував:

Володимир Кочин,
кандидат юридичних наук, старший дослідник, науковий консультант судді Конституційного Суду України, старший науковий співробітник відділу приватного права та процесу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (за сумісництвом), Київ, Україна

Volodymyr Kochyn,
Candidate of Sciences of Law (Ph.D.), Senior Researcher, Academic Consultant to the Judge of the Constitutional Court of Ukraine, Senior Researcher of the Private Law and Process Department of the Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Sciences of Ukraine (partly), Kyiv, Ukraine

Scopus Author ID: 57217825458
ResearcherID: M-1320-2017
<https://orcid.org/0000-0003-2468-0808>
volodymyrkochyn@gmail.com